

Den tidligste presse i Roskilde

Af Henrik Denman

Udkast til et projekt

Provinspressen kom først sent til Roskilde – sammenlignet med provinspressen i Jylland og på Fyn. Holder man sammenligningen til sjællandske himmelstrøg, var Roskilde blandt de første, kun overgået af Helsingør.

Da Roskilde imidlertid først havde fået sin nyhedsformidling, fik byen naturligvis også det såkaldte firbladssystem ligesom mange andre provinsbyer, det vil sige en partipresse med aviser, der repræsenterede synspunkterne fra de fire partier Venstre, Konservative, Radikale og Socialdemokratiet. De tider er slut. I dag har man i stedet omnibusaviser, det vil sige blade, der nok kan være tilknyttet et enkelt partis synspunkter, men som i øvrigt skildrer og refererer synspunkter fra hele det politiske spektrum, og hertil kommer den nyhedsformidling, som de gratis, husstandsomdelte lokalaviser bidrager med.

Historien om lokalpressen i Roskilde er endnu ikke blevet beskrevet dybtgående. Byen har ikke haft lokale aviser af en sådan størrelse og betydning, at det ved jubilæer har givet anledning til at udgive jubilæumsbøger af et større omfang som tilfældet har været hos blandt andet de store stiftstidender i Jylland og på Fyn. I værket *Roskilde bys historie* er historien om Roskildes første avis beskrevet, ligesom man kan læse om, at aviserne bliver partiernes talerør. Slår man efter i lokalbibliografien *Roskilde Amt*, er der kun få bidrag om byens pressehistorie.¹ Tilsvarende fylder Roskildes lokalaviser relativt lidt i de større oversigtsværker om provinspressens historie, så umiddelbart kan man have en fornemmelse af, at Roskildes presse gennem omkring 175 år ikke har haft den store bevågenhed uden for byen.

Det vil imidlertid være en vigtig og relevant opgave at få samling på Roskildes avisers historie. Erling Bondesen og jeg har i flere omgang talt om at få pressens historie i Roskilde beskrevet. Byen har gennem tiderne haft flere navnkundige journalister, blandt dem Lise Nørgaard og Arne Jensen, og byens lokalredaktioner har været lærested for mange journalister, der siden har haft flotte karriereforløb på de nationale medier, i første omgang den nationale dagspresse, men siden også de elektroniske medier.

En beskrivelse af pressens historie i Roskilde skal nok være anekdotisk, men trods alt have historikerens tilgang til bladenes opståen, udvikling og for nogles vedkommende lukning. Historien om den skrevne presse i Roskilde – for der har også været både lokalradio og en lokal tv-station – bliver en omfattende opgave, som nemt kan fylde en hel udgave af *Årbog fra Historisk Samfund*. Opgaven vil være at skrive historien om de fire blade fra deres opståen i 1800-tallet frem til lukningen af nogle af bladene i anden halvdel af 1900-tallet: det drejer sig om *Roskilde Avis*, *Dagbladet*, *Roskilde Tidende* og lokaludgaven af *Social-Demokraten*. Det vil være en relevant opgave at beskrive de enkelte bladets udviklingshistorie, men også deres holdninger til og dækning af vigtige lokale og nationale begivenheder – fra stænderforsamlingerne til demokratikampen i slutningen af 1800-tallet og etableringen af parlamentarismen i 1901 og videre til udviklingen af Roskilde by og punktnedslag som forholdene under de to verdenskrige.

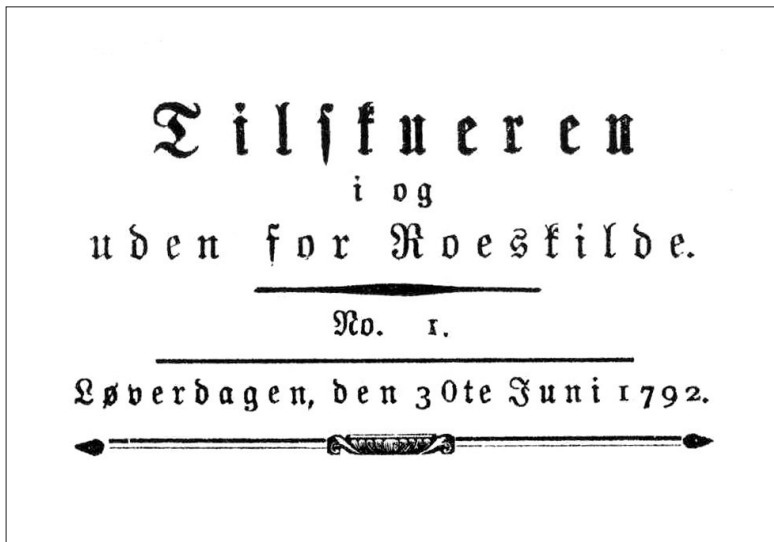
Før *Roskilde Avis* begyndte at udkomme i Roskilde i 1829, var der et sporadisk forsøg på at udgive et blad i byen. Det er hensigten med denne artikel at skildre det tidligste forsøg på et blad i Roskilde, og den skal læses som en optakt til den kommende, store historie om Roskildes dagspresse gennem 175 år.

Provinspressens opståen i Danmark

Provinspressens opståen i Danmark går tilbage til 1500-tallet og tager sit udgangspunkt i Odense, hvor den første trykte beretning forstået som et journalistisk skrift udkom. Efter reformation tog udviklingen fart i takt med, at der åbnede bogtrykkerier i flere provinsbyer, blandt andet Århus, Ribe, Nyborg, Viborg og Roskilde.² Selv om Roskilde således tidligt havde nogle forudsætninger for at få sin egen avis, da bogtrykkerne som oftest var initiativtagerne til den trykte presse, skulle der dog gå lang tid, før Roskilde kom med på udviklingen.

Der kan være flere forklaringer på, at Roskilde først senere fik sin egen lokalpresse. En oplagt forklaring er – som Chr. Christensen er inde på i sin korte redegørelse om Roskildes presse³ –, at afstanden til København har været tilpas lille til, at det var nemt at få fat i hovedstadens blade. Man må erindre, at aviserne op gennem 1700-tallet ikke var nyhedsbårne medier i moderne forstand, og at de lokale nyheder først sent blev prioriteret, selv om der var tale om provinsaviser. Der var ingen tradition for at skrive om lokale hændelser. Aviserne indeholdt derimod omtaler af større nationale og især internationale hændelser, mange indlæg var skrevet af eller refereret fra de største danske og internatio-

Den første udgave fra af
Roskildes første Avis.

nale blade, og hertil kom lejlighedsdigte og bidrag af mere filosofisk tilsnit.

Hertil kommer, at Roskilde i 1700-tallet øjensynligt ikke kunne tiltrække en bogtrykker, der var tilstrækkeligt driftig til at udgive en avis.

Mens Roskilde i 1600- og det meste af 1700-tallet altså stod i stampe pressemæssigt, udviklede pressen sig så småt i resten af landet. I 1666 udkom den første danske avis, *Den danske Mercurius*, som blev udgivet i Ribe. Efterfølgende begyndte københavnske aviser at udkomme, fremstillet af driftige bogtrykkere. Da mange af dem var af tysk oprindelse, blev flere af aviserne udgivet på tysk.

Det var Odense-bogtrykkeren Johan Chrisopher Brandt, der i 1735 fik bevilling til at udgive den første danske provinsavis med det nogen kringlede navn *Ugentlige Provincial-Notifications-Lister*. Flere aviser kom til, men i mange år savnede de sjællandske provinsbyer fuldstændig en lokal presse. Først i 1769 kom Sjælland uden for hovedstaden med, da Helsingør fik sin første avis, og Helsingør forblev den eneste sjællandske provinsby, der havde avis i 1700-tallet – bortset fra et sporadisk forsøg i Roskilde, som så dagens lys i 1792, men det døde lige så hurtigt som det var opstået. Det vender vi tilbage til.

I 1800-tallets første årtier forandrede provinspressen som bladtype sig ikke. Stoffets form var ikke afvekslende, og det lokale stof var kun at finde glimtvis. Kun i et enkelt tilfælde fik de lokale emner høj prioritet, nemlig i *Avis for ti Kiøbstæder*, som blev redigeret af Dr. Dampé i Slagelse. Avisen udkom i Slagelse, Sorø, Ringsted, Korsør, Kalundborg, Holbæk, Nykøbing Falster, Næst-

ved, Skælskør og Vordingborg.

I 1830'erne og det efterfølgende årti kom stændertidens presse, hvor nyt stof begyndte at få plads, efter at udenrigsstoffet i en lang periode havde domineret bladsiderne tilsat kundgørelser og beretninger om kongens fødselsdag. Nyhederne i provinspressen havde indtil da mest været personalia. Nu blev der plads til artikler om bondestandens vilkår og næringslivet i købstæderne.

En berømt filosof og hans ugeblad

Retter vi opmærksomheden mod Roskilde, regnes udgivelsen af *Tilskueren i og uden for Roskilde* 1792-93 for byens første avis, men i litteraturen om dansk provinspressen medregnes dog endnu et bladinitiativ som en del af – eller parentes i – Roskildes tidligste presse.

Filosoffen Henrik Steffens (1773-1845), der var født i Stavan­ger i Norge, var elev i latinskolen i Roskilde. Han er særlig kendt for sine filosofiske forelæsninger i København i 1803, som fyldte den unge digter Adam Oehlenschläger med helt nye tanker, som snart efter udmøntede sig i *Digte* fra samme år og dermed introducerede romantikken i Danmark. Da Henrik Steffens' far, der var regimentskirurg, blev forflyttet fra Helsingør til Roskilde, fik sønnen i 1785-1787 et par år som studerende i byen. Steffens fortæller i sine erindringer, at han som elev på latinskolen i Roskilde brugte sin fritid til naturstudier og romanlæsning – og til at skrive et ugeblad, der henvendte sig til hans mor og søskende og nogle kammerater. Faren viste hans ugeblade til venner, der synes de var læseværdige, og de følgende numre blev derfor mangfoldiggjort af en skønskriver og sendt rundt til byens honoratiores.

Indholdet i bladet fra 1787 var rørende fortællinger, digte og betragtninger, hovedsageligt af religiøst indhold. I fem-seks uger arbejdede den unge Steffens flittigt, men så begyndte han at sløje af. Han var tilfreds med det opnåede resultat og var desuden ved at være træt af hver uge at skulle levere en bestemt mængde stof, så han lod kammeraterne fylde bladet, som hurtigt mistede interesse blandt læserne.

Steffens afslutter sin beskrivelse af sit lille bladprojekt således:

Af dette Ugeblad er der ikke blevet mig een Linie tilbage. Maaskee er der ved et Tilfælde eet eller andet Sted opbevaret et Blad af Afskrivten.⁴

Fem år senere, i 1792, fulgte imidlertid et blad, der blev trykt og udbredt på almindelig måde, *Tilskueren i og uden for Roskilde*, redigeret af en af Steffens' ældre skolekammerater, C.F. Hytter.

En kort historie – og en skandale i byen

Det første nummer af *Tilskueren i og uden for Roskilde* udkom den 30. juni 1792. Kun fem numre blev der dog til, idet sidste udgave er dateret februar 1793.

Udgiveren var Christian Frederik Hytter (1768-?).⁵ Vi har ikke noget stort kendskab til hans levnedsløb, men ved dog, at hans far var karl på gehejmeråd C.A. Plessens godser, og at han blev gift i september 1767. Blot et par måneder senere døde han, og det efterfølgende år blev C.F. Hytter født i København. Moderen giftede sig yderligere to gange, senest med en sognepræst i Torup ved Frederiksværk. Hytter blev sat i Roskilde Katedralskole, hvor han klarede sig mådeligt, men dog blev dimitteret til Københavns Universitet. Det var som ung student, at han i juni 1792 udsendte det første nummer af den første trykte Roskildeavis. Avisen blev udgivet anonymt og blev trykt i København. Nr. 1 og 2 blev trykt hos bogtrykker Christensen, de resterende tre numre hos bogtrykker Holm. Økonomisk smalhals hos Hytter har givet været årsagen til skiftet af bogtrykkeri og til den begrænsede udgivelsesfrekvens.

Hytter redegjorde i en "Forerindring" for hensigten med det nye blad:

Nærværende periodiske Blad, hvoraf det første No. her endelig udgives, skal blot have det læsende Publikums Amusement til Hensigt, og skal det, skønt hvor lidt! Være mig en Fornøjelse i saa tidlig en Alder at betræde Litterair-Banen, om temmelig slibrig, især imod Recensent-Væsenets undertiden ald for voldsomme Angreb.

Bladet skulle underholde, og Hytter ville bruge det både til litterære bidrag og til at fremstå som modvægt til de skrappe anmeldelser, han ellers mente at finde i andre blade. Her må han især have tænkt på københavnske blade, der var kendt for deres til tiders skånselsløse litterære fejder.

Hytter har formentlig skrevet indholdet selv, og det imponerer hverken i stil eller indhold. Den indledende artikel berettede således om byens historie før reformationen, men dog med finter til samtiden, som forfatteren mener lider af "en næsten epidemisk Omgangssyge", og at forskellen på byens tidlige historie og samtiden er stor, for komedier, koncerter, fester og selskaber er

den væsentlige forskel, og hele denne festlighed har vundet indpas i et omfang, der er værre end en omsiggribende pest.

Bladet gjorde sig snart igen munter på bekostning af byens selskabsliv – og det fik mærkbare følger for Hytter. I nr. 3 offentliggjorde bladet et brev, det angiveligt havde fået tilsendt, hvor der fortælles om selskabslivet i Roskilde, og det blev nævnt, at en dame af det højere selskab ved en bestemt lejlighed havde ytret sit mishag over herrerens påklædning:

... der just gjorde en Dame af Selskabet Opstand derimellem, da hun opholdt sig over, at en Del af Selskabet gik en nedligence⁶; nogle var Benklæderne alt for vide paa – andre for snævre; disse og andre Mangler indsaa Damerne som anstødelige og altsaa forbeholdt sig som en Ret at reflectere paa.

Damens identitet nævnes ikke, men en tilføjet bemærkning oplyste, at det var jomfru Schultz. Bladet har formentlig tænkt på domprovstens datter, den 25-årige Ane Medea Schultz. Problemet for Hytter var, at bal- og koncertselskabets leder, major Gade ved husarerne, opfattede indlægget i avisen som et angreb på damernes ære, og han lod den 21. februar 1893 prokurator Fischer anlægge sag mod redaktøren på selskabets vegne.

Dommen lød på seks rigsdaler i bøde. Da dommen faldt, var avisen for længst gået ind, og redaktør C.F. Hytter havde ladet sig hverve som musketer ved 4. bataljons 3. kompagni. Efter to og et halvt år forløb blev han slettet af hærens lister, han fik tilbagebetalt hvervepengene, og han skal derefter være rejst til Vestindien, hvor han formodes at være død.

Roskilde Avis ser dagens lys

Byens første avis, som havde en fremtid i sig, var *Avis for Roskilde By og Omegn*, udgivet af J.H.T. Gjemsøe. Det første nummer udkom den 1. august 1829, det andet allerede den 8. august, og det slog sig hurtigt fast som byens avis, om end det i de første år havde en omskiftelig tilværelse. Bladet blev i de første år trykt i København.⁷

De første numre bragte en del annoncer: man kunne købe glasskår i lispundvis hos bladets udgiver, som også kunne oplyse, hvor man kunne købe rene kreaturben, og hvor man tillige kunne købe et lærkebur. I senere numre er udgiveren mere driftig, for snart kan glas- og flaskeskår samt rene kreaturben købes direkte hos udgiveren.

Det journalistiske kald synes ikke at have været drivkraften i redaktørens virksomhed. Han tog dog fat i nogle lokale emner:

krav om en badeanstalt og ønsket om en restauration i Roskilde, da der hidtil ikke var duge på bordene eller servering efter kl. 1. Da det blev vedtaget at opmudre fjorden, bad udgiveren om med jævne mellemrum at få tilsendt meddelelser om "Opmudringens Fremskridt".

Det var også udgiverens ambition at kunne bidrage med kulturelt stof, og bladet bragte således som sin første teaterkritik en anmeldelse af den tyske digter Kotzebues skuespil *Epigrammet*, hvor redaktør Gjemsøe blandt andet skrev:

For aldeles fuldt Hus blev Stykket givet, og unægtelig er det, at naar man tager Skuepladsens indskrænkede Lokale i Betragtning, turde man næppe vente Stykket bedre givet; thi enkelte Smaating som nogle bedrøvelige Fløjtetoner og den Blindes tilsyneladende Uvillie paa Scenen vil maaske næppe være bemærket af Mængden.

Allerede den 3. september 1831 overtog Jørgen Broberg redaktionen. Han meddeler dog straks i bladet, at hans "svage Kræfter vil ikke kunne give Bladet et gehaltrigt Indhold", og derfor håber han på, at hans bekendte vil medvirke til at skrive bladet. Ambitionsniveauet var så lavt som tænkes kunne, for redaktøren anså det ikke for muligt at kunne fylde bladet med nyt, som ingen andre havde læst om før.

Avisen afspejlede dog i Jørgen Brobergs redaktørperiode dog en vis borgerlig selvfølelse. Om en afdød skomagermester hedder det således:

Han har i 55 Aar svaret borgerlige Skatter og baaret borgerlige Byrder; denne Omstændighed maa ligesaa godt komme i Betragtning til at skaffe et hæderligt Eftermæle, som naar en brav Embedsmand efter en lang Række Tjenesteaar lægger sit trætte Hoved til Hvile.

Jørgen Broberg holdt ikke længe. Allerede den 5. maj 1832 blev bladet overtaget af J.D.C. Hanson, der trykte det i sit eget bogtrykkeri i Roskilde og i 1833 ændrede bladnavnet til *Roeskilde Avis* og *Avertissementstidende*. Avisen var kommet ind i et fast leje og lagde herefter vægt på et nyhedsstof, som datidens publikum hungrede efter. En snes år senere blev navnet ændret til det nuværende *Roskilde Avis* – så byens første avis har vist sig at være levedygtigt helt frem til vore dage.

Roskildes konservative avis blev i 1873 suppleret med *Roskilde Tidende*, der siden blev byens radikale avis, og i 1878 med den

liberale avis *Roskilde Dagblad*. Først i 1900-tallet kom den socialdemokratiske presse til, idet *Social-Demokraten* fra 1900 tildelte Roskilde avisens bagside til lokalt stof.

Dermed kan historien om byens presse gennem midten af 1800-tallet og firbladssystemet i Roskilde tage sin begyndelse – og det er den store opgave, som Historisk Samfund for Roskilde Amt forhåbentlig vil løse i løbet af de kommende år.

Noter

¹ Else Schjønning: *Roskilde Amt* (Dansk Lokalbibliografi), København 1979, s. 160. Man kan også slå op under Dansk Lokalbibliografi på www.roskildebib.dk

² Den mest grundige redagørelse for provinspressens opståen og udvikling i Danmark finder man i J.V. Christensen: "Dansk Provinspresse" i Provins-Journalistforeningens værk *Dansk Provinspresse* fra 1925.

³ Chr. Christensen 1934, s. 83.

⁴ Steffens 1840, s. 114-116.

⁵ Victor Hermansen har en grundig redegørelse for C.F. Hytters familie forhold og levned i sin indledning til facsimili-udgivelsen af *Tilskueren i og uden for Roeskilde*, udgivet i 1923 af Erh. Flensborgs Boghandel i Roskilde.

⁶ Det betyder umoderne påklædning.

⁷ Oplysningerne om *Roskilde Avis'* første år bygger på J.V. Christensen 1934, s. 44.

Litteratur

Bjørn, Claus: "Den første avis" i: *Roskilde bys historie*, bd. 2: 1536-1850. Roskilde, s. 210.

Christensen, Chr.: "Roskildes Presse" i: V. Nørregaard (red.): *Roskilde – vor By i 1934*. Roskilde 1934.

Christensen, J.V.: "Dansk Provinspresse" i: *Dansk Provinspresse*. Udg. af Provins-Journalistforeningen. København 1925.

Hermansen, Victor: "Indledning" i: *Tilskueren i og uden for Roeskilde 1792-93*. Roskilde 1923.

Kirchhoff-Larsen, Chr.: *Den danske Presses Historie*. Bd. 2: 1749-1827. København 1947.

Steffens, Henrik: *Hvad jeg oplevede. Nedskrevet efter Hukommelsen*. Første Del. København 1840,

Sørensen, Enevold: *Venstrepresen*. Udg. af Foreningen af Venstreblade i Danmark. Kolding 1900.

Thorsen, Svend: *Den danske Dagspresse*. Bd. 1: Avisernes Udvikling indtil 1940. København 1947.

Vogelius, Jørgen: "Avisernes bliver partiernes talerør" i: *Roskilde bys historie*, bd. 3: 1850-1970, s. 203-05.